

Geleceği Tarihselleştirmek: Ziya Gökalp ve Tasavvuf Üzerine Mülâhazalar

Historicizing the Future: Considerations on Ziya Gökalp and Sufism

Mahmut ERDİL*

Özet

Ziya Gökalp, Osmanlı'nın son döneminde din, kültür ve toplum ilişkilerini açıklarken tasavvufun toplumsal işlevine özel önem vermiştir. Onu tasavvufa yönelten en önemli etken, çocukluğunda aldığı dini ve kültürel eğitimidir. Gökalp'e göre tasavvuf yalnızca bireysel bir tecrübe değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın kaynağıdır. Mutasavvıfların dinamik, gelişmeye açık ve idealist yapıları, toplumsal kriz anlarında toplum için yönlendirici rol oynamıştır. Gökalp, tasavvufu İslam'ın mantık ötesi boyutu olarak tanımlar; evliyanın idrak aracının mantık değil, ruhsal tecrübeler olduğunu vurgular. Ona göre tasavvuf, Türklerin millî kimliğiyle de bütünleşmiş, tekkeler ve tarikatlar vasıtasıyla eğitim, kültür, ahlak ve toplumsal dayanışma görevleri üstlenmiştir. Ancak modernleşme ile birlikte tasavvufî kurumların eski işlevlerini kaybettiğini, bu kurumların devlet denetimi altında yeniden şekillenmesi gerektiğini savunur. Sonuçta Gökalp için tasavvuf hem bireyi hem de toplumu dönüştüren, dayanışma ruhunu besleyen ve Türk-İslam kültürünün temel taşlarından biri olan bir sosyolojik olgudur.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Tasavvuf, Mistisizm, Türk Sosyolojisi

Abstract

Ziya Gökalp emphasized the social function of Sufism in explaining the relationship between religion, culture, and society during the late Ottoman period. His early religious and cultural education was a key factor in shaping his engagement with Sufism. Gökalp argued that Sufism is not merely an individual experience but also a source of social solidarity. The dynamic, open-minded, and idealistic nature of Sufis, he claimed, has historically guided society in times of social crisis. He conceptualized Sufism as the transcendental dimension of Islam, where saints perceive reality not through logic but through spiritual experience. Gökalp also highlighted the integration of Sufism with Turkish national identity, noting that Tekkes (Tekaya) and Tarikats historically fulfilled roles in education, culture, morality, and social cohesion. However, he contended that modernization had diminished these functions, necessitating their reorganization under state supervision. Ultimately, Gökalp regarded Sufism as a sociological phenomenon that shapes both individual and society, fosters solidarity, and constitutes a cornerstone of Turkish-Islamic culture.

Keywords: Ziya Gökalp, Sufism, Mysticism, Turkish Sociology

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Araştırmalar Merkezi (AKUSAM) birimde araştırmacı, m.erdil0202@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9942-0253

Giriş

Din sosyolojisi, bireylerin dini yaşantıları kadar bu yaşantıların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini de anlamaya çalışan bir disiplindir. Din bütün bağlamları ve olguların neler olduğunu ve nasıl olduğunu ortaya çıkarmaya çalışır. Bu bağlamda tasavvuf, yalnızca bireysel mistik bir tecrübe değil; toplumsal dayanışmayı, ahlaki gelişimi ve kültürel sürekliliği besleyen önemli bir olgu olarak dikkat çeker. Türk sosyolojisinin öncülerinden Ziya Gökalp, tasavvuf üzerine geliştirdiği görüşlerle hem din sosyolojisine hem de Türk düşünce geleneğine özgün katkılar sunmuştur.

Gökalp'in tasavvufa olan ilgisi, çocukluk yıllarında aldığı dini eğitim ve içinde yetiştiği sosyal çevreyle doğrudan bağlantılıdır. Amcası vasıtasıyla İslam filozoflarının ve mutasavvıflarının eserleriyle tanışması, onun düşünce dünyasında belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle mutasavvıfların fıkıhçı ve kelimcilerden farklı olarak dini bilgiyi statik değil, dinamik ve gelişime açık bir alan olarak görmeleri, Gökalp'in dikkatini çekmiştir. Bu durum, onun tasavvufu "idealizme" yakın bir düşünce biçimi olarak değerlendirmesine yol açmıştır.

Gökalp, tasavvufu yalnızca bireysel bir mistik yönelim değil, aynı zamanda toplumsal bir kurum olarak ele alır. Ona göre tekkeler, tarikatlar ve sufiler; tarih boyunca eğitim, ahlak, kültür aktarımı ve sosyal dayanışma görevleri üstlenmiştir. Toplumsal otoritenin zayıfladığı dönemlerde sufi şeyhlerinin hakemlik yaparak toplumsal düzeni korumaları, tasavvufun toplumsal işlevini somut biçimde göstermektedir. Bu yönüyle Gökalp, Durkheim'in dinin toplumsal işlevlerine dair yaklaşımını aşarak, tasavvufun İslam dünyası ve özellikle Türk toplumu için özgün bir sosyolojik değer taşıdığını ortaya koymuştur.

Bunun yanında Gökalp, tasavvufu Türklerin milli kimliğiyle de ilişkilendirmiştir. Ona göre Türkler tarih boyunca tasavvufi eğilimlere sahip olmuş, bu nedenle tasavvuf Türk kültürüne yabancı bir unsur değil, onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Tasavvufun Türk toplumunda birlik ve dayanışma sağlayan bir unsur olarak tarihsel süreklilik göstermesi, Gökalp'in bu olguyu sosyolojik incelemelerinin merkezine yerleştirmesine zemin hazırlamıştır. Gökalp'in tasavvuf sosyolojisi hem İslam düşüncesi hem de Türk modernleşme süreci açısından kritik bir perspektif sunar. Bu makalede, Ziya Gökalp'in tasavvuf anlayışı; onun toplumsal işlevlere, milli kimliğe ve modernleşme sürecine dair düşünceleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Gökalp ve Tasavvuf Pergeli

Ziya Gökalp'in sosyolojisi, Osmanlı toplumunun din, ahlak, siyasi teşkilat, iktisadi ve kültür yapısı hakkında ileri sürülen birtakım değişimci hareketleri içerir (Türkdoğan, 1996: 91). Türk sosyologlarının tasavvuf çalışmalarındaki biri ve öncü isim Ziya Gökalp'tir. Gökalp'in tasavvufa merak salmasında en önemli etken amcasıdır. Amcası Hasip Efendi, Gökalp'e Arapça ve Farsça öğretiyor, böylece İslam filozof ve mutasavvıflarının eserlerini okuma yolunu açıyordu (Zavalsız, 2017: 773-789). Onun tasavvuf üzerine düşünceleri ise yeni kurulan devletin reform öncülüğünü dikkate alarak "devlet" temelli hareket eder. Tasavvuf sosyolojisini ortaya koyarken, geleneksel yapıda bulunan ilimlerin modern sosyoloji ile birlikte nasıl ve ne şekilde sentez haline getirilebileceği üzerinde kafa yorar (Şentürk, 1996: 295). Sosyolojisini oluştururken batı düşünce adamlarının kopyası gibi görmek yersizdir. Gökalp dinin toplumsal koşullardan meydana geldiğini söyleyen Durkheim'i aşan bir anlayışla, tasavvufun toplumsal işlevleri açısından bilimsel çalışmalara dâhil edilmesi gerektiğini vurgular. Tasavvufun yalnızca o günkü toplumun değil daha eskilere giden bir olgu olduğu ve din sosyolojisi çalışmaları için önemli görülmesi gerektiği kanaatindedir.

Onu tasavvufa yönelten, tasavvufu derinlemesine tahlil etme gereği duymasını sağlayan istek tasavvuf ehlinin âlemdeki eşyayı varlığın ruhlara yansması olarak algıladıkları "idealist düşünme" biçimidir (Gökalp, a.g.e.: 15). Mutasavvıfların fıkıhçı ve kelimcilerden farklı olarak dinamik, girişimci ve gelişmeye açık karakterlerinin olduğuna dair kanaati onun tasavvufa ilgisini daha da artırmıştır. Gökalp' göre medresede görev yapan hocalar açısından dinin hem inançlara hem de ibadetlere dair kaideleri bulunmaktadır. Bunları öğrendiğiniz ve ona göre ibadetlerinizi yaptığınız zaman, mükemmel insan olacağımızı söyler. Ancak ona göre mutasavvıflar böyle değildir ve onlar, dinsel bilginin ve eylemlerin her türlü gelişime bağlı olduğunu ifade ederler. Bunun için herkese kapıyı açık bırakırlar. Gelişme mertebelerine mutasavvıflar makam ismini vermişlerdir. En son makamı da kati bir şekilde olmuş ve bitmiş bir makam saymazlar. Bu bağlamda Muhiddin-i Arabî, tasavvufun bu genel yolunda son derece geniş bir düşünceyi ortaya koymuştur (Erişirgil, 1984: 80).

Mutasavvıfların otoritenin kaybolduğu zamanlarda sosyal alanda etkili bir figür olarak çıkması da Gökalp'i etkilemiştir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki yaşadığı bölge her ne kadar başta ağalık kurumunun baskın olduğu yerler olsa bile bunun yanında tasavvuf alanının yüksek olduğu yerlerden birisidir (Kaçmazoğlu, 2013: 28). Öyle ki yaşadığı bölgede yerel ve bölgesel otoritenin yitirildiği dönemlerde, aşiretler arası çatışmalarda ve davalarda sufi şeyhlerinin hakemliği daha çok itibar edilir hale gelmiştir.

Gökalp, İslam tasavvuf düşüncesinin Batı'dan önce birçok bilimsel gerçeğin temellerini attığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda o, Gazali'nin, şüphe metodunu Descartes' tan evvel temellendirdiğini, Berkley ve Kant'ın temellendirdiği meselelerin de yine tasavvuf ehli olanlar tarafından daha önceden ortaya konulduğunu savunmuştur (Gökalp, 1977: 14). Gökalp, tasavvufu İslam'ın içindeki bir olgu olarak görmektedir. Mutasavvıfların varlığını bir realite olarak görür. Batı'daki esrarcı mistisizmden farklılaşarak "idealizm" düşüncesine daha yakın bir noktada durduğunu düşünmektedir (Gökalp, 1977: 15).

Ziya Gökalp'e göre tasavvuf, dinin mantık üstü bir yönüdür. Evliyaların asıl kaynağı mantık değil manevi keşiftir. Bu alanın ancak bir bakıma uzmanlık isteyen bir alan olduğunu, herkesin bir şeyler söyleme yeri olmadığını, belli yetenekte olan kişilerin, bilgi üzerine yoğunlaşmaları sonucunda eriştikleri seviyeden bakmalarıyla elde ettiklerini belirtir (Gökalp, 1977: 24). Dinin içerisinde tasavvuf, ahlaki ve estetiği aşan aynı zamanda mantığı da aşan bir forma sahiptir. Bu sebeple Gökalp, evliyanın idrak aracının mantık ve usul olmadığına vurgu yapmakta, hal, zevk ve mükâşefe olarak isimlendirilen durumların birçokları için daima esrarengiz kaldığını belirterek bunların bir nevi görüş veya tadış olduğunu ve mutasavvıfların ruhi tecrübe ile diğer insanların gündelik akıllarıyla algılayamadıkları konularda farklı yorum ve sonuçlara ulaştıklarını düşünmektedir (Gökalp, 1977: 23).

Gökalp şahsiyetleri ikiye ayırmakta ve bu ayrımı musavvıflar üzerinden de değerlendirmektedir (Gökalp, 1989: 205). Mutasavvıfların peygamber gibi cemiyeti dönüştürme işini yapması beklenemez, bunun tasavvuf kurumundan beklenmesinin hata olduğunu ifade etmeye çalışır. Onları menfi (devrimci/olumsuz) ve müspet (muhafazakâr/olumlu) olarak ikiye ayırır. Toplum geneline hitap edenlere muhafazakâr, bireysel yorumlarını savunmaya çalışanları devrimci olarak

niteler. Hayyam'ı menfi olarak görürken Arabi'yi müsbet mutasavvıf olarak görür. Ona göre tasavvufun bugünkü biçimine bakılırsa, onun da geleneksel hale geldiğini, gerçek tasavvufun, formaliteye, kelime formülasyonuna ve ayrımcılığa karşı dini coşku ve dini vicdana olumlu bir yanıt olduğu söylenebilir. Bu bakımdan sufiler dini hallerini yaşamayı ve zevklerini tatmayı başarmışlardır (Gökalp, 1977: 293-294).

Gökalp ve Bir Dini Muhayyile Olarak Tasavvuf

Gökalp, tasavvufu Türklerin milli mezhebi olarak kabul eder ve tasavvufun Türkler arasında oldukça güçlü bağlar oluşturduğunu ifade eder. Ona göre Türkler eskiden beri mutasavvıf idiler. Buna örnek olarak mutasavvıfların piri olan İbrahim Ethem, Buhara yöresinde bir Türk hükümdarı iken tahtını tacını bırakıp Hicaz'a gitmiş ve sonra Şam'a gelerek bir bağ bekçisi olmuştur. Tasavvuf bu zat ile ortaya çıkmıştır. Türk erenlerinden kırk kişinin manevi hayatı idare ettiğine itikat olunurdu ki bunlara "kırklar" namı verilmiştir. Bunların zübdesi üçler, yediler ve kırklar şeklinde ifade edilmiştir. Türk ananesi iyi incelenecek olursa bunların aslına ve hakikatine ulaşmak mümkündür. O, tasavvufun Türklere yabancı olmadığını, "İlham Tanrı tarafından gönderildiği için Mehdi gibi ilahi bir mebus addolunurdu" (Gökalp, 1977: 27) diyerek Türklerin önceki dinlerinde bu tür ruhi yönelimler olduğunu belirtmek istemiştir.

Gökalp, tasavvufun insanüstü bir dayanma gücü, sabır, şefkat ve fedakârlık sahibi yüksek ahlaklı insanlar yetiştiren bir eğitim kurum olduğunu ve bu yüzden kuruma ilgisiz kalınmaması gerektiğini düşünmektedir. Müminlerdeki huzur ve ferahlık seviyesinin en yüksek derecesi evliyalarda mevcuttur. Çocuklukların aldıkları dini terbiyenin ileride kişiliklerini ve karakterlerini olumlu yönde etkileyeceğini belirtir. Rivayet edildiğine göre Ahmet Vefik Paşa'ya medeni cesaretinin dayanağının sorulması üzerine o, Allah'a tevekküllümdür, diye cevap vermiştir. Bununla birlikte, Allah'a tevekkül eden kişi bir an bile olsa ümitten mahrum kalmamakta, bir dakika bile bedbin olmamakta, hiçbir düşmandan korkmamakta ve hiçbir kedere mağlup olmamaktadır. Her zaman sevinç içinde yaşar. Bir filozof der ki, ağacın kıymeti aslında yemişinden anlaşılmaktadır. O zaman, bu kadar güzel ve tatlı yemişleri bizlere sunan böyle bir ağaca kayıtsız kalmak büyük bir ayırmazlık değil midir? (Gökalp, 1975: 24). Diye sormaktan geri durmaz.

Gökalp tasavvuf adını almasa da İslam'dan önce Türklerin tasavvufa benzer ruhi yönelimlerinin olduğunu söyler. İslamiyet'e girdikten sonra Türkler için tasavvufun tarikattan çok mezhep şeklini aldığını söyler. Tasavvufun ferdî bir eğitim olduğunu topluma karakter kazandırma gibi bir görevinin olmadığını savunur.

Gökalp ve Tasavvuf Sosyolojisinin Sınırları

Gökalp tekkelerin kaynağını İslam tarihinin ilk dönemindeki ashab-ı suffe ile ilintiler, burada eğitim gören kişilerin yaşamıyla tekkelerdeki müritler arasındaki benzerliklere işaret etmek suretiyle de bu tezini temellendirmeye çalışır. Ona göre bu kurumlar İslam'ın özgün kurumlarıdır. Bu yüzden İslam, önemli iktisadi, eğitim ve birçok sosyal işleve sahip olmuştur. Zamanla bozulmalarından dolayı Osmanlı'nın son dönemlerinde tekkeleri eski fonksiyonlarına döndürme çabaları olmuştur (Gökalp, 1975: 82). Gökalp, tasavvuf, tarikat ve tekkelerin kaynağını nefisle mücadele noktasında aramak gerektiğini söyler. Gökalp tasavvufun ana hedefinin insanın egosunu yenmek olduğunu düşünür ve Hz. Peygamber'in hayatından ve sözlerinden verdiği örneklerle de bunu temellendirmeye çalışır. Örneğin Hz. Peygamber'in bir meydan savaşının ardından arkadaşlarıyla beraber Medine'ye dönerken onlara söylediği "şimdi küçük dediğimiz savaştan büyük olarak nitelendirdiğimiz savaşa gidiyoruz" sözünü İslam'ın ve tasavvufun gayesini ispat için kullanır (Gökalp, 1975: 84).

Gökalp tasavvuf denilince sosyolojik olarak tekkelerin göz önünde bulundurulması gerektiğini ve tasavvuf kurumlarının Anadolu tarihinde mühim işler yaptıklarını ifade eder. Tasavvufun toplumsal hayatta önemli bir karşılığı olduğunu, tekkelerin tarihi boyunca Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Afrika'ya Müslüman toplumların sosyokültürel hayatlarında çok büyük işlevleri yerine getirmekle kalmayıp toplum için kimi yerde askeri ve siyasi mücadelelere de giriştiklerini söyler (Gökalp, 1975: 85-86). Ehlisünnet harici gelişen; Kızılbaşlık, Yezidilik, Nusayrilik, Dürzilik gibi yolların ortaya çıkmasının nedenini tekkelerin ıslah edilmemesinde arar. Ona göre tasavvuf merkezlerinde Kuşeyri'nin Risalesinin, Gazali'nin İhya'sının okutulması gerekmektedir. Gökalp'e göre tasavvuf, dayanışma formudur ve ümmetin ana bağıdır (Gökalp, 1975: 87). Temelinde bu birlik şuuru yatmaktadır. Bu şuur ise bütünleştiricidir. Diğer bir ifade ile İran'daki Şii Farisilerle Türklerin, İsviçre'deki Protestan Fransızlar ile İtalyan ve Almanların

farklı milletlerden de olsa bir devlet içinde dayanışma sağlayarak bir araya gelmeleridir (Gökalp, Makaleler-II: 69). Diğer taraftan içtimai tasavvufun önemini vurgular (Tanyu, 1976: 79). Bunun temeline de “örf”ü koyar. Örf, Durkheim sosyolojisindeki toplumsal dayanışmayla benzer özellikler taşır. Başta hukukun biçimlendirilmesinde yine örfün temele alınması gerektiğini vurgular. Çünkü örfü halkın ruhu olarak tanımlar. Halkın ruhu da toplumsal vicdandır. Ona göre halkın düşünüş tarzları değişebilir fakat ruhu asla değişmez. Bu ruhun dikate alınmasının gerekli olduğuna vurgu yaparak her yönüyle halkın güncel ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesini savunur (Mardin, 1996: 118). Ancak modernleşme fikriyle birlikte değişen toplumsal yapıda tasavvuf kurumlarının çözüldüğünü ve bu sosyal kurumların devlete bağlanması gerektiğini savunmaktadır (Erdi, 2021: 98).

Sonuç

Ziya Gökalp’in tasavvuf sosyolojisi hem din sosyolojisinin gelişiminde hem de Türk modernleşme sürecinde özgün bir yere sahiptir. Gökalp, tasavvufu yalnızca bireysel mistik bir tecrübe olarak değil; aynı zamanda eğitim, ahlak, kültür aktarımı ve toplumsal dayanışma işlevleriyle öne çıkan bir kurum olarak ele almıştır. Bu yaklaşımı, onun dini olguları toplumsal bağlamda değerlendiren sosyolojik bakış açısının önemli bir göstergesidir. Gökalp’in düşüncesinde tasavvuf, Türklerin tarihsel kimliğiyle bütünleşmiş bir gelenektir. Ona göre Türkler, İslamiyet öncesi dönemlerden itibaren tasavvufi eğilimler göstermiş, bu nedenle tasavvuf milli kültürün bir parçası hâline gelmiştir. Bu vurgu, tasavvufu Batı mistisizminden ayıran özgün bir çizgi oluşturur. Tasavvuf, Gökalp için idealizme yakın bir düşünme biçimi, bireyi yüksek ahlaki niteliklerle donatan bir eğitim yöntemi ve toplumu bir arada tutan bir dayanışma formudur.

Bununla birlikte Gökalp, tasavvufun tarihsel süreçteki güçlü işlevlerini teslim ederken, modernleşen toplumsal yapıda bu kurumların işlevsizleştiğini de belirtir. Ona göre tekkeler ve tarikatlar, değişen şartlara uyum sağlayamadıkları için toplumsal hayatta eski rollerini kaybetmiştir. Bu nedenle Gökalp, tasavvufi kurumların devlet denetimi altında yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Sonuç olarak tasavvuf kurumunun eskiden birçok işlevi yerine getirdiği bunların fütüvvet eğitim ve toplumsal dayanışmanın İslam ve Türk kültürünün temelini beslemesini din ile toplumun bağlantı nok-

tasında durduğunu söyleyebiliriz, ancak Gökalp mevcut hâlihazırda-ki tasavvufun artık değişen toplumsal yapıya göre şekillenemediğini ve bu yüzden tasavvufi kurumların işlevsiz hale geldiğini dile getirir. Büyük bir mirasa sahip olan tasavvufun yapıyla birlikte değişim ve dönüşüm geçirdiği gözden kaçırılmaz gerektiğini ifade eder. Değişen toplumsal yapıyla “ulus devlet” birlikte dönüşümünü sürdürmesi gerektiği üzerine ısrarcıdır. Gökalp’in tasavvuf sosyolojisi, geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran bir yaklaşımdır. Hem geleneğin derinliklerini hem de modern ulus-devletin ihtiyaçlarını dikkate alarak, tasavvufu toplumsal dayanışma ve kültürel sürekliliğin temel taşlarından biri olarak konumlandırır. Bu bakış, tasavvufu yalnızca dini bir olgu olarak değil, aynı zamanda sosyolojik ve milli bir değer olarak anlamamızı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Erdil, Mahmut, *Türk Sosyolojisi ve Tasavvuf*, Eksen Yayınları, Sakarya, 2021.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 1984.
- Gökalp, Ziya, “İctimaî Usûl-i Fıkıh”, *İslam Mecmuası*, 1330-1332, 1 (3), 84-87.
- Gökalp, Ziya, *Makaleler I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1975.
- Gökalp, Ziya, *Makaleler II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- Gökalp, Ziya, *Yeni Hayat Doğru Yol*, (haz. Müjgân Cunbur), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.
- Gökalp, Ziya, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, MEB Yayınları, Ankara 1989.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013.
- Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, (çev. Mümtazer Türköne, Sedat Laçiner, Fahri Unan), İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 118.
- Özyurt, Cevat, “Gökalp İdeolojisinde Sosyo- Kültürel Olarak İslam”, *Türkiye’de Sosyal Teoride Din*, (ed. Cevat Özyurt ve Ejder Okumuş), Hece Yayınları, Ankara 2017.
- Türkdoğan, Orhan, *Milli Kültür Moderleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966.
- Tanyu, Hikmet, *Kızıl Elma*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1976, s. 79.
- Zavalsız, Yusuf Sinan, “Ziya Gökalp’in Din ve Tasavvuf Anlayışı”, *Journal of History Culture and Art Research*, 6 (4), 2017.